

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Zoologiya
institutu**

*AMERIKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI İNKİŞAF
AGENTLIYI, AVRASIYA FONDU*

**G.Ə.MUSTAFAYEVA,
D.V.MUSTAFAYEV, B.Ə.ƏHMƏDOV**

**BİLDİRÇİNÇİLİYİN
MENECEMENTİ**

BAKI – 2003

Elmi redaktoru:

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
müxbir üzvü, biologiya elmləri doktoru, profes-
sor **Y.Y.YOLÇİYEV**

**G.Ə.Mustafayeva, biol.elm.namizədi, D.B.Mustafayev, biznesmen,
B.Ə.Əhmədov, biol.elm.namizədi. "Bildirçinçiliyin menecmenti", Bakı – 2003**

İlk dəfə azərbaycan dilində nəşr olunan bu kitabçada bildirçinçiliyin menecmenti, yəni kiçik və orta sahibkarlığın bir sahəsi olan bildirçinçiliyin idarə olunması haqqında ətraflı məlumat verilir. Kitabçaya eyni zamanda bildirçinlərin bioloji xüsusiyyətləri, inkubasiyası, rast gəlinən xəstəliklər, onların müalicə və profilaktikasına aid materiallar salınmışdır.

Kitabça bildirçinçiliklə məşğul olan şəxsi təsərrüfatçılar (sahibkarlar) və həvəskarlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Ümüdvarıq ki, kitabça bildirçin əti və yumurtası istehsal edib, satmaqla məşğul olan biznesmenlərin ən yaxın köməkçisi olacaqdır.

Ö N S Ö Z

Respublikamızda son 10-15 ildə xırda və orta sahibkarlıq çox geniş inkişaf etməyə başlamışdır. Sahibkarlığın bir forması kimi bildirçinçilik də əsas təsərrüfat sahələrindən biri kimi formalaşmaqda və inkişaf etməkdədir.

Bildirçin əti və yumurtası böyük müalicəvi əhəmiyyəti olan qida məhsullarıdır. Həkimlər min cür xəstəliyin dərmanı olan bildirçin yumurtasını cavanlıq və gümrahlıq eleksiri adlandırırlar.

Belə bir məhsulun istehsalı ilə məşğul olan bildirçinçilər – xırda və orta sahibkarlar böyük qayğıya möhtacdırlar. Xarici dövlətlərdə uzun inkişaf yolu keçmiş bildirçinçilik Azərbaycanda yenidən inkişaf etməyə və təşəkkül tapmağa başlamışdır. Bildirçinçilik təsərrüfatlarının menecmenti, yəni bütün işlərin idarə olunması, quşların inkubasiyası, quşların ölümünə səbəb olan müxtəlif xəstəliklər və onların müalicəsi, eləcə də cavan quşların normal böyüməsi inkişafı üçün lazım olan preparatlar haqqında verilən məlumatlar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu kitabça bildirçinçiliklə məşğul olanlar və olmaq istəyənlər üçün qiymətli vəsait ola bilər.

Bazar mübadilə dairəsində daim təkrarlanan alqı-satqı aktlarının məcmusudur. Bazar məhsul istehlakçıları ilə onu istehsal edənlər arasında alqı-satqı münasibətlərini xarakterizə edir. Bazar bir sözlə desək istehsal ilə istehlak arasında əlaqələndirici həlqdər, vasitədir. Qərbdə belə deyirlər: bazar təklif və tələbin birləşməsidir.

BİZNES NƏDİR

Biznes təsərrüfat yaradılma və orada aparılan işlərin idarə edilməsi sistemidir. Başqa sözlə, biznes bəşəriyyətə lazım olan məhsulların yaradılmasıdır. Biznes-işdir, məşqələdir, əməkdir. Biznes-istədiklərimizi təmin etmək üçün özümüzün yaratdığımız, qurduğumuz sistemdir.

Biznes ingilis sözü olub, “business” sözündən əmələ gəlmişdir, hərfi mənası “iş” deməkdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində biznes adamlar arasında münasibətdir, daha doğrusu, müəyyən bir işin iştirakçıları arasında işgüzar münasibətlər kimi başa düşülür. Həyatda “iş adamı”, “işlə məşğul olan adam”, “bizneslə məşğul olan adam”, nəhayət biznesmen adlanır.

Bütün fəaliyyət sahələrinin öz strategiya və taktikası olur. Düşünülmüş strategiya və hərtərəfli işlənilib hazırlanmış taktiki variantlar olmadıqda biznes öz rolunu itirir. Biznes strategiyası dedikdə onun son məqsədi, biznes taktikası dedikdə onun müəyyənləşdirdiyi məqsədli və səmərəli taktiki yolların, metodların, üsulların seçilməsi başa düşülür.

Sahibkarlıq biznesi üç komponentdən ibarətdir: məhsul istehsalı, kommertiya (ticarət) və kommertiya vasitəçiliyi.

Biznes fəaliyyətinin aparıcı sahəsi bazardır. Bazar eyni zamanda biznes sferasıdır. “Kim istehsal edir?”, “necə istehsal edir?”, “nə məqsədlə istehsal edir?”, “kim satacaq?”, “harada satacaq?”, “necə satacaq?” – bütün bu sualların cavabını bazar verir.

Fəaliyyət göstərdiyi sahələrdə, xüsusən bazarda biznes fəaliyyəti rəqabətsiz mümkün deyildir. Rəqabət latınca “concurrentia”, “concurro” sözündən götürülüb, hərfi mənası-qaçıram, toqquşuram, itələnirəm deməkdir. Biznes rəqabəti ədalətli olduqda, o bazar münasibətlərinin sağlamlaşdırılmasında əvəzsiz əhəmiyyətə malikdir.

BİLDİRÇİNÇİLİYİN MENECEMENTİ

Son illərdə respublikamızda xırda və orta sahibkarlığın formalarından biri kimi bildirçinçilik çox geniş inkişaf etməyə başlamışdır. Digər təsərrüfat sahələri kimi bildirçinçilikdə də biznes əsas 3 mərhələdən ibarətdir:

1-ci mərhələ xammalın və yaxud ehtiyatların alınmasıdır. Bizim fəaliyyətimizdə bildirçin fermer təsərrüfatlarını təşkil etmək üçün lazım olan ehtiyatların alınması nəzərdə tutulur: ana sürünün alınması və saxlanması; bildirçin cücəsi çıxarmaq üçün inkubatorların alınması; quşların saxlanması üçün quş damlarının tikilməsi və maksimum şəraitin yaradılması, cüceləri bəsləmək, ana sürünü və cüceləri saxlamaq üçün normal temperaturun tənzimi, yəni istilik və elektrik mənbələrinin təşkil olunmasıdır.

2-ci mərhələ məhsulun istehsal olunmasıdır. Bildirçinçilik fermer təsərrüfatlarının məhsulu bildirçin əti və yumurtası, yaxud diri quş ola bilər. Məhz buna görə də yaradılan təsərrüfatlar bir-birindən fərqlənə bilər: damazlıq quş istehsal edən, ət istehsal edən, yumurta istehsal edən və həm ət, həm də yumurta istehsal etməklə məşğul olan təsərrüfatlar mövcud ola bilər. Bir sözlə, bu təsərrüfatlar hansı istiqamətdə inkişaf edirsə-etsin istehsal etdiyi məhsul bildirçin olacaqdır.

3-cü mərhələ məhsulun istehlaka çıxarılmasıdır ki, bu da təsərrüfatımızda istehsal olunmuş məhsulun alıcıya çatdırılması, bir sözlə istehsal olunmuş məhsulun tələb olunan yerə çatdırılmasıdır. Biznesin bu sahəsi bildiyimiz kimi *bazar* adlanır. Beləliklə, hər bir biznes növü kimi bazarda tələblə təklif birləşərək, sona çatır. Bununla da biznes əməliyyatı qurtarır. Menecment isə bütövlükdə biznes əməliyyatının idarə olunması deməkdir.

Menecment idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürüdür. İdarəetmə elmi və onun praktikası dərin təkamül dövrü keçmiş, elmi-

texniki tərəqqi isə idarəetməni daha da təkmilləşdirmişdir.

Menecment hər hansı bir istehsal sahəsinin idarəedilməsidir. Menecment mənfəət və sair təsərrüfat nəticələri əldə etmək məqsədilə proqnozlaşdırma, cari, perspektiv və strateji planlaşdırma, istehsalın, ticarətin təşkili, məhsulun və xidmətin idarə olunması sistemidir. Menecment (idarəetmə) məsələlərinin həlli yüzlərlə mümkün variantdan ibarət ola bilər. Menecment hər bir konkret sahibkara təsərrüfat nailiyyəti qazanmaq üçün idarəçilik vəzifələrinin və funksiyalarının həlli yollarını, üsullarını, qayda və tərzini öyrədir.

Menecment və idarəetmə elm və praktikadır. *Menecment (idarəetmənin) vahid ideal idarəetmə forması ola bilməz, çünki hər bir müəssisə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir.*

Hər bir menecment aşağıdakı modellərdən özünə xas olanı seçməlidir: 1) firmadaxili, təsərrüfat daxili idarəetmə modeli; 2) bazarda idarəetmə modeli; 3) dinamik elmi-texniki tərəqqi şəraitində idarəetmə modeli; 4) firmanın və yaxud təsərrüfatın xarici və daxili səbəblərdən gözlənilmədən yaranan problemlərə uyğunlaşma modeli.

Menecment sistemi mümkün qədər sadə və çevik olmalıdır. Əsas meyarı səmərəlilik və rəqabətə dözümlülüyüdür.

İdarəetmənin əsasını, onun mərkəzi oxunu planlaşdırma təşkil edir. Məhz buna görə də marketinq menecmentin (idarəetmənin) təşkilinin xüsusi formasıdır. Məhsulun istehsalına başlamazdan əvvəl qarşıya bir neçə sual çıxır: məhsulu kim və hansı qiymətə alacaqdır?, məhsul nə qədər, hansı miqdarda və hansı keyfiyyətdə istehsal edilməlidir?, onu nə vaxt bazara çıxarmaq lazımdır?

Alıcıların tələbatını müəyyənləşdirdikdən, bazarı tədqiq etdikdən, qiyməti aydın etdikdən, rəqibləri öyrəndikdən sonra marketinqi qurmaq olar. Məhz buna görə də marketinq tələbləri əsasında bazar fəaliyyətinə başladığında hər şeydən əvvəl planlaşdırma həyata keçirilməlidir. Müəssisə hər şeydən əvvəl planını qurmalı və həmin plan üzrə də hərəkət etməlidir.

Lakin marketinq heç də sırf planlaşdırma deyildir. Sahibkarların, biznesmenlərin və marketoloq mütəxəssislərin hazırlığı, məlumatlar toplamaq üçün mükəmməl informasiya mərkəzi, marketinqin həyata keçirilməsinə yardımçı olan təşkilatın varlığı əsas şərtlərdəndir.

Xüsusən təsərrüfatın inkişafı üçün təhliletmə və planlaşdırma funksiyalarını bilmək hamıya vacibdir.

Marketing təşkilatı dedikdə onun funksiyalarını həyata keçirən struktur quruluşu başa düşülür. Marketingin məqsədi ilk növbədə istehlakçılara yönəldilir. İstehsal olunan malların istehlakçılarda necə təsəvvür yaratdığı, bu haqda onların nə düşündükləri marketing xidməti üçün çox maraqlı şərt ola bilər. Məqsədin mənfəət ünsürünə gəldikdə isə bu təsərrüfatın başlıca məqsədi kimi çıxış edir və nisbi ölçüdə (satışın ümumi həcminə görə nisbətən %-lə), yaxud məcmu mənfəət kimi müəyyənləşdirilir.

Təsərrüfatın məhsullarının yüksək keyfiyyətliliyi, çoxları üçün əlverişliliyi, qiymətin aşağı və xidmətin yüksək səviyyəsi kimi fərqləndirici üstünlükləri də marketingin əsas məqsədidir.

Planlaşdırmada idarəetmədə başlıca amil olduğu kimi marketing də menecmentdə əsas istiqamətverici şərtlərdən biridir. Marketing sistemində planlar miqyasına, metodlarına və müddətlərinə görə müxtəlif olurlar. Məsələn, müddətinə görə, qısamüddətli (1-2 il), uzunmüddətli (10-15 il) və orta müddətli (5-7 il) olurlar. Qısamüddətli planlaşdırma daha əlverişlidir.

Planlaşdırma ərəfəsində marketing fəaliyyətinin obyektini olan bazarın təhlili və məqsəd əsas şərtidir. Təsərrüfatın istehsal etdiyi məhsula istehlakçıların real tələbinin təhlili vacibdir. Rəqabət mübarizəsində firmanın müvəffəqiyyəti, bazarın tədqiq və təhlillərindən çox asılıdır. Bu təhlil nəticəsində təsərrüfat uzunmüddətli və qısamüddətli siyasətini məhsul çeşidini müəyyənləşdirir. Planlaşdırma nə qədər üstün olsa da, idarəetmədə (menecmentdə) onun tam üstünlüyünü qeyd etmək düzgün deyildir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində idarəetmənin daha yüksək elmi və təcrübəvi səviyyəsi marketing xidmətidir. Bununla belə menecmentdə həm planlaşdırma, həm də marketing labüddən zəruridir. Bunlarsız idarəetmə və tənziqləmə əsla mümkün deyildir.

BİLDİRÇİNÇİLİK

– XIRDA VƏ ORTA TƏSƏRRÜFAT SAHƏSİ KİMİ

Son illərdə respublikamızda xırda və orta sahibkarlıq geniş surətdə artıb, inkişaf etməkdədir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində heyvandarlığın müxtəlif sahələrinə, o cümlədən quşçuluğa maraq getdikcə artmaqdadır. Bu baxımdan bildirçinçilik təsərrüfatlarına meyl və onların inkişafı daha sevindiricidir. Belə təsərrüfatların inkişafı gələcəkdə əhalinin yüksək keyfiyyətli və dietik baxımdan əvəzolunmaz ət və yumurta məhsulları ilə təmin olunmasına şübhəsiz ki, yardımçı olacaqdır.

Bildirçin təkcə ət və yumurta istehsalı üçün deyil, eyni zamanda elmi-tədqiqat işləri üçün də əvəzsiz canlıdır. Toyuqların 3,5 həftəlik inkişafını bildirçinlər 1 həftəyə başa çatdırırlar. Bu isə öz növbəsində genetikə, fiziologiya, endokrinologiya və digər elm sahələrində tədqiqatların vaxtını və maya dəyərini dəfələrlə aşağı salmağa, keyfiyyətinin isə qat-qat yüksəldilməsinə imkan yaradır.

Bildirçinin bioloji xüsusiyyəti imkan verir ki, əsaslı vəsait qoymadan, qısa müddət ərzində quşçuluğun bu sahəsi ən gəlirli (mənfəətli) təsərrüfata çevrilsin.

Bildirçinçiliyin respublikamızda inkişafının əsas istiqaməti bu sahənin imkanlarının kompleks istifadəsinə yönəldilməlidir, yəni bildirçin məhsullarının istehsalını artırıb, uşaq və dietik qidaların hazırlanmasında geniş istifadə olunmalı; yumurtalar həm təzə, həm də emal formada istehlakçılara çatdırılmalı; yumurtaların parfümeriya sənayesində istifadəsi təmin edilməli, ətindən delikates konservlər və s. hazırlanmalıdır.

Bildirçinlərin

bioloji və təsərrüfat xüsusiyyətləri

Hazırda təsərrüfatlarda özlərinə geniş yer tapmış Yapon bildirçininin çəkisi 120 (erkəklər) – 150 (dişilər) qram həddlərində olur.

Dişilər bir qayda olaraq erkəklərdən iri olurlar.

Cinsi dimorfizm özünü açıq büruzə verir. Belə ki, erkək fərdlərin döş hissəsində tüklər şabalıdı rəngdə, ləkəsiz; dişilərdə isə qara ləkələrlədir. Bundan əlavə yetkin erkək fərdlərin (bütün cinslərdə) hamısında kloakanın üst tərəfində azca qabarmış şəkildə, çəhrayı rəngdə kloaka vəzi açıq nəzərə çarpır. Həmin vəzi sıxdıqda köpüklü ifrazat xaric olur ki, onun vəzifəsi hələ də tam açılmamışdır. Müəyyən edilmişdir ki, kloaka vəzinin inkişafı toxumluqların inkişafı ilə düz mütənasibdir.

Dişilərdə kloakal vəzlər yoxdur, kloaka ətrafı dəri isə tünd rənglidir. Dişilərin dimdiklərinə nisbətən erkəklərin dimdikləri tündür. Bildirçinin başqa kənd təsərrüfatı quşlarından bir fərqi də onların bədən temperaturunun 2°C yüksək olmasıdır. Bədən temperaturunun yüksək olması maddələr mübadiləsinin intensivliyi ilə əlaqədardır. Temperaturun belə yüksək olması onların digər quşlardan fərqli olaraq bir sıra xəstəliklərdən uzaq olmasına səbəb olur.

Böyümə və inkişafı

Təzə çıxmış cücələr şabalıdı rəngli tüklə örtülü olub, başdan bir cüt açıq xətt keçir. Onların çəkisi 6-8 qram olmasına baxmayaraq çox hərəkətli olurlar. Çox tez böyüyürlər. 2 ay ərzində onlar öz çəkilərini 20 dəfə artırır (toyuq balaları cəmi 14 dəfə) ki, bu da onlarda maddələr mübadiləsinin yüksək səviyyədə olmasını göstərir.

Balalar 3 həftəlikdə cinsi mənsubiyyətini biruzə verirlər, onların döş hissəsində bunu açıq görmək olur. Cinsi dimorfizmi açıq nəzərə çarpmayan fərdlər dəstədən uzaqlaşdırılır.

3-cü həftədən dişi fərdlər erkəklərə nisbətən sürətlə böyüyür və iri olur. 6 həftəlikdə onların çəkusi artıq nəzərə çarpacaq dərəcədə fərqlənir. Erkəklərin böyüməsi 8-ci, dişilərin isə 9-cu həftədə başa çatır. Bəzən çəki artımı 90-95 gün davam edir.

Cinsi yetişkənlik cinsdən asılı olaraq 35-45 günlükdə başlanır. Erkəklər cinsi yetişkənliyə çatdıqda qışqırmağa başlayır, dişilər isə zəif fitə bənzər səs çıxarırlar. Cinsi yetişkənliyə çatmış fərelər 1-ci 5

gün yumurtaların yalnız 4%-ni ayın axırına isə 72%-ni yumurtlayırlar (cədvəl 1).

Bildirçin yumurtasının digər quş yumurtalarından üstünlüyü aşağıdakı cədvəllərdə öz əksini tapmışdır (cədvəl 2,3,4).

Bu yumurtaların digər üstünlüyü ondadır ki, başqa yumurtalardan fərqli olaraq otaq temperaturunda uzun müddət saxladıqda mikroorqanizmlərin təsirindən xarab olmur və uzun müddət bu şərəiddə qala bilir.

Cədvəl 1.

Yapon bildirçininin yumurta vermə potensialı

<i>Quşların yaşı (günlərlə)</i>	<i>Yumurtlam a %-lə</i>	<i>Yumurtaların kütləsi (qr-la)</i>
35-40	3-5	5-6
41-50	20-22	8-9
51-60	54-55	9-10
71-70	72-73	10-11

Cədvəl 2.

Quş yumurtalarının əsas tərkibi (müqayisəsi %-lə)

<i>Quşların növü</i>	<i>Kütləsi, qr-la</i>	<i>Zülallar</i>	<i>Sarısı</i>	<i>Qabığı</i>
Qaz	190-200	52,5	35,0	12,5
Hinduşka	80-90	55,0	32,5	12,0
Ördək	75-80	53,0	35,8	12,2
Toyuq	55-60	56,0	32,0	12,5
Qırqovul	30-35	53,0	36,5	10,6
Bildirçin (yapon)	10-11	61,0	32,0	7,1

Cədvəl 3

*Bildirçin və toyuq yumurtalarında vitamin,
mineral maddələr və amin turşuların miqdarı*

<i>Göstəricilər</i>	<i>Bildirçin yumurtası</i>	<i>Toyuq yumurtası</i>	<i>Bildirçin yumurtasının toyüğa nisbəti %-lə</i>
Quru maddə %-lə	25-26	22-23	114
Protein %-lə	12-13	11-12	111
Vitaminlər mkq-la			
B ₁	135-140	45-50	250
B ₂	1000-1200	450-500	220
PP	100-110	95-100	110-115
A	1100-1200	775-780	150-155
Karotinoidlər	660-670	640-650	100-105
Mineral maddələr mq-la			
Ca	75-76	50-52	145-150
P	210-215	185-190	110-115
K	615-620	120-125	495-500
Fe	400-405	85-90	455-460
Cu	15-20	9-10	175-180
Co	6-7	3,5-4,0	170-175
Amin turşular qramla			
Lizin	1,0-1,1	0,7-0,8	140-142
Sistin	0,4-0,5	0,2-0,3	150-155
Metionin	0,7-0,8	0,3-0,4	190-195
Asparagin t-su	1,1-1,2	0,7-0,8	145-150
Qlutamin t-su	1,7-1,8	1,4-1,5	115-120
Triptofan	0,2-0,3	0,2-0,3	115-120

Cədvəl 4.

Bildirçin ətində əvəzolunmaz aminturşularının miqdarı (8 həftəlik piysizləşdirilmiş quru çəkiyə nisbətən %-lə)

<i>Amintu rşuları</i>	<i>Döş əzələsində</i>	<i>Ayaq əzələsində</i>
-----------------------	-----------------------	------------------------

Lizin	5,0-5,5	6,0-6,1
Sistin	4,0-4,2	2,5-3,0
Arginin	5,0-5,1	4,5-4,8
Treonin	3,0-3,5	3,5-4,0
Valin	3,5-4,0	3,0-3,5
Metioni n	2,0-2,2	1,9-2,0
İzoleysi n	3,5-4,0	3,4-3,6
Leysin	6,5-7,0	6,5-6,7
Fenilala nin	3,5-4,0	3,0-3,5
Triptof an	1,0-1,5	1,0-1,2

BİLDİRÇİNLƏRİN İNKUBASIYASI

Ev bildirçinləri bildiyimiz kimi yumurta üzərində oturmaq instinktini itirdiyindən cücə çıxarmaq üçün inqubatorlardan istifadə olunur. İnkubasiya üçün yumurtalar 8 həftəlik bildirçinlərdən toplanır. Erkən qoyulan yumurtalar isə qida kimi istifadə edilir. İnkubasiya üçün toplanılan yumurtalar təmiz, forması 74-84%-li əmsala uyğun (nə çox yumru, nə də çox uzunsov) çəkisi 9-11 qr (məhsuldar), 12-16 qr (ətlik üçün) olmalıdır. İnkubatora qoyulması yumurtalar yaxşı havalandırılan, temperaturu 8-15°C, rütubəti 75-80% olan otaqlarda 7 gündən çox saxlanılmamalıdır.

Yoluxucu xəstəliklərin qarşısını almaq məqsədilə inkubatorlar hər dəfə istifadə edildikdən sonra təmizlənilib dezinfeksiya edilməlidir. Bunun üçün formaldelid buxarı, 3%-li heksoxlorfenin trietilenqlikolda məhlulu, PRK-2 (PRK-2) kvarts lampalarından və

s.dən istifadə edilir. Yumurtalar iti ucu aşağı olmaqla xüsusi yuvacıqlara yerləşdirilir. İnkubasiya zamanı lazım olan rejim 5-ci cədvəldə verilir.

<i>İnkubasiya dövrü günlə</i>	<i>Temperatur °C-lə</i>	<i>Rütubət %-lə</i>
1-12-ci günlər	37,6-37,7	57-59
13-15-ci günlər	37,3-37,5	53-54
16 (çıxış yerlərinə köçərkən)	37,2	47,5
16,5-18-ci günlər	37,2	68

Cücələr yumurtadan çox intensiv çıxırlar və 6-7 saata çıxış başa çatır. Cücələrin tam quruması üçün onları inkubatorndan yalnız 12-15 saatdan sonra çıxarmaq lazımdır, özü də isti otaqda. Qutulara yığılmış balalar çıxdaş edilərək, tam sağlamlar, damazlıq və növbəti sağlam nəsilərin alınması üçün ayrılırlar.

Balalar çıxdaş edildikdən sonra onlar qutu ilə birlikdə 30-40 dəqiqəlik yenidən inqubatora qoyulur. Onlar isinərək yenidən aktivləşirlər, bundan sonra onları böyütmə sexlərinə köçürmək olar. Cücələri qəfəslərə yerləşdirməzdən əvvəl onlara kalium-permanqanat əlavə edilmiş (zəif çəhrayı rəngə çalan), ilıq su verilir. Buna xalq arasında marqanes deyilir. Cücələri 2-3 dəfə başını (dimdiklərini) suya basmaqla içməyə məcbur etmək lazımdır. Bütün bunlar isti otaqda həyata keçirilməlidir. Əgər cücələr 30 dəqiqədən artıq inqubatorndan aşağı temperaturda saxlanarsa onlar çox asan soyuqlayıb tələf olurlar.

Cücələrin bəslənməsi. Sağlam cücələri otağa köçürüb onları karton və ya faner qutularda bəsləyirlər. Qutularda 4 bölmə yaratmaq olar. Qutuların ölçüləri: uzununu və eni – 60 sm, hündürlüyü – 18 sm, bölmələrin ölçüsü isə 30x30 sm olmalıdır. Hər bölməyə 100 baş cücə yerləşdirmək lazımdır. Qutular təmiz olmalı, döşəməsinə isə ya kağız, ya da taxta yonqarı səpilməlidir. Sutkalıq cücələri uzaq məsafəyə aparmaq düzgün deyil, sexlərə köçürdükdə isə onları hökmən qutu ilə birlikdə isti odaya bükmək lazımdır.

Cücələr soyuğa çox həssasdırlar. Cücələr üçün ayrılmış otaq və qurğular hökmən yuyulub, dezinfeksiya olunmalıdır. Cücələr bəsləmə

otaqlarına gətiriləndən 8-10 saat əvvəl otaqlarda lazımi temperatur rejimi yaradılmalı, yem qabları və su qabları doldurulmalıdır.

İri bildirçinlər bir qayda olaraq qəfəslərdə bəslənilir. Cücələr isə həm qəfəs, həm də döşəmə şəraitində saxlanılır. Yaponiyada 1-7 günlük cücələri ya döşəmə də xüsusi örtük altında, ya da qızdırılan qutularda bəsləyirlər. 8-ci gündən isə onları qəfəslərə köçürürlər.

Qəfəslərin ölçüləri. Cücələrin say nisbəti

Müxtəlif ədəbiyyat mənbələri bu ölçü və nisbətləri aşağıdakı rəqəmlərlə göstərirlər:

1. 2 həftəliyə qədər cücələr üçün 50 sm^2 , 4 həftəliyə qədər 100 sm^2 , 6 həftəliyə isə 125 sm^2 (laboratoriya təcrübələri üçün) təklif olunur. Yumurtalıq bildirçinlər üçün 1-ci həftə 30 sm^2 , 2-ci həftə 35, 3-cü – 45, 4-cü – 60, 5-ci – 70, 6-cı – 80 sm^2 məsləhət görülür.
2. Cücələr 6 həftəliyə qədər 83 sm^2 -lik qəfəslərdə bəslənilməlidir.
3. Ətlik bildirçinlər üçün ən optimal sahə 1 baş üçün 3-cü həftəyədək 77 sm^2 , 3-8 həftəliklərə isə 115 sm^2 hesab olunur. İri fərdlərə $115\text{-}140 \text{ sm}^2$ tələb olunur. Yem və su qabları qəfəslərin içərisində olduqda, heç şübhəsiz ki, onların tutduğu sahələr nəzərə alınmalıdır.

Qəfəslər əsasən cücələrin 3 həftə bəslənməsi üçün nəzərdə tutulur. 3 həftədən sonra cücələr ətraf mühitin temperaturuna bir o qədər də tələbkar olmur və onları iri fərdlər olan qəfəslərə köçürmək olar.

Qəfəslərin konstruksiyaları müxtəlif ola bilər, əsas tələbat isə onların qızdırılması və işıqlandırılması olmalıdır. Çoxmərtəbəli qəfəsləri qızdırmaq üçün xüsusi batareyalardan (GBU-1), 1 və 2 mərtəbəli qəfəslərdə isə infraqırmızı şüalı lampalardan (SKZK) istifadə edilir.

Bildirçinlər üçün qəfəslərin döşəmə və divarları metal tordan (deşiklərin ölçüsü $10 \times 10 \text{ mm}$) düzəldilir. Döşəmənin altına quşların tullantılarını toplamaq üçün metal qab yerləşdirilir. Qəfəslərin ölçüləri əsasən aşağıdakı kimi olur: eni-60; dərinliyi-90; hündürlüyü isə 14-15 sm. hər qəfəsin üzərinə UKZK tipli 300 VT.gücündə lampalar asılır.

Qəfəsdə temperatur lampaların hündürlüyünü dəyişməklə təmzidlənir. Cücelər temperatur, hava axını və rütubətə qarşı çox həssas olduqları üçün onları inkişafın birinci ayında bu amillərdən qorumaq lazımdır.

İşıq rejimi. Bildirçinlərin bəslənməsi üçün əsas amillərdən biri də işıq, onun tərkibi, intensivliyi və periodudur. Müxtəlif müəlliflərin araşdırmalarına görə bildirçinlərə ən müsbət təsir göstərən işıq qırmızı spektrli işıq lampalarıdır. İşıq selinin intensivliyinə gəldikdə isə ən optimal rejim 10-100 lüks hesab olunur. Yuxarı və aşağı intensivliklər isə zəiflədici və qıcıqlandırıcı təsirlər göstərirlər.

Bunlarla yanaşı bildirçinlərin böyümə və inkişafına fotoperiodun da güclü təsiri vardır. Belə ki, qısa fotoperiod fərdlərdə həm cinsi yetişkənliyi, həm də yumurtlamayı, uzun fotoperioda nisbətən 1,5-2 dəfəyədək ləngidir. Müxtəlif tədqiqatçıların nəticələrinə görə cücelər 3 həftəyədək 24 saatlıq fotoperiodda, 3 həftədən sonra isə 12-14 saatlıq fotoperiodik rejimlərdə bəslənilməlidir. İşıqlandırıcı və qızdırıcı kimi İKZK-tipli lampalar məqsədəuyğundur. Yem qablarının üzərində işığın intensivliyi 15-85 lüks hədudlarında olmalıdır.

Yetkin fərdlərin yerləşdirildiyi qəfəslər olan otaqların havası isti, quru, təmiz və hər kq diri çəkiyə 15 m³/saat (soyuq aylarda) 5 m³/saat (isti aylarda)-dan az olmamalıdır. Otaqda hava axını güclü olmamalıdır, əks təqdirdə onların tükləri tökülür, məhsuldarlığı azalır. Suni işıqlandırıcı kimi 40-50 vt-lıq adi lampalardan və ya lümünisent (KDS-40) lampalardan istifadə etmək olar. Otağın rütubəti 55%-dən aşağı olmamalıdır. Ondən aşağı və 75%-dən yuxarı nəmlik quşlara mənfi təsir göstərir. Optimal rütubət rejimi 60-70%-dir.

Otaqda temperatur 20-22°C olmalıdır. Temperatur fərqi 1-2°C-dən artıq olmamalıdır.

Bildirçinlərin bioloji göstəricilərinə temperatur, işıq və rütubətdən əlavə onların qəfəsdə say sıxlığının da böyük təsiri vardır. Bu təsiri 6-cı cədvəldən aydın görmək olar.

Cədvəl 6

Sıxlığın bəzi göstəricilərə təsiri (6 ay yumurtlama dövründə)

<i>Göstəricilər</i>	<i>Qruplar</i>			
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Qəfəsdə bildirçinlərin sayı	50	40	30	20
Hər fərd üçün sahə, sm ²	72	90	120	180
1 m ² -də fərdlərin sayı	139	111	83	55
Ümumi yem sahəsi, sm ²	60	60	60	60
Hər fərd üçün yem sahəsi, sm	1,2	1,5	2	3
İlk say (ümumi)	150	120	90	120
Onlardan dişilərin sayı	96	78	60	78
Axıra qalan fərdlərin, ümumi miqdarı (%-lə)	68	73,4	75,5	76
Onlardan dişilərin miqdarı	64,6	60,3	68,4	74,4
Ümumi yumurtaların sayı (ədəd)	8103	5878	5886	8880
Hər fərdə düşən yumurtanın sayı (orta hesabla)	98,8	95,7	111,9	133,5
Hər qəfəsdən götürülən yumurtanın sayı	2701	1143	1220	1042
Hər qəfəsdən alınan bildirçinlərin sayı	1578	1143	1220	1042
Həmin bildirçinlərin məhsuldarlığı orta hesabla 1 fərd üçün (başlanğıc dövrü)	49	44	61	80

Cədvəldən göründüyü kimi qəfəslərdə sıxlıq az olduqca fərdlərin sağ qalma və yumurta vermə faizi digərlərinə nisbətən yüksək olur. 1-ci qrupda-1 kq yumurta almaq üçün 3,7 kq, 4-cü qrupda-isə 2,8 kq yem sərf olunmuşdur.

Bütün bunları nəzərə alaraq yumurtalıq bildirçinlərin 115-120 baş fərdlərin 1m² sahəsi olan (1 fərd üçün 85 sm²) qəfəslərdə yerləşdirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Valideyn fərdləri isə daha seyrək qruplarda (80 fərd 1m²-də) saxlamaq lazımdır.

Quşları çox sıx və güclü işıq olan yerlərdə saxladıqda onlarda

kannibalizm müşahidə olunur. Belə ki, onlar bir-birinin başını dimdikləyir, gözünü çıxarır və s. Belə olduqda tezliklə qəfəsdə sıxlığı azaltmaq, işığı zəiflətmək, yemin tərkibində heyvani zülalın miqdarını artırmaq lazımdır.

Aqressiv fərdlərin üst dimdikləri 3-4 mm uzunluğunda kəsilməlidir.

Yemləmə

Bildirçinlərin inkişafında düzgün yemləmə mühüm yer tutur. Özləri kiçik olsa da sürətlə böyüyürlər. Bir ay ərzində onların çəkiliəri 15 dəfə artır. İkinci ayda isə yetkin quşlara çatırlar. Balaların intensiv böyüməsi anaların yüksək məhsuldarlığı onlara verilən zülallardan karbohidratlardan, yağlardan, mikroelementlər və vitaminlərdən asılıdır. Həyatının ilk dövrlərində quşlar kiçik cücülər, hörümçəklər, qurdlar və digər onurğasızlarla qidalanırlar. Quşlar böyüdükcə onların həyatında bitkilərlə qidalanma daha üstün yer tutur. Bunları nəzərə alaraq bildirçinləri körpə vaxtı heyvan mənşəli, böyüdükcə isə bitki mənşəli qidalarla yemləmək lazımdır.

Hesablamalara görə dişi fərdlərin sutkalıq yem tələbatları 22-35 qram (orta hesabla 28 qr), erkəklərin isə 12-24 qr (orta hesabla 17 qr)-a bərabər olur.

Sutkalıq su tələbatı isə dişilər üçün 45-65 ml, erkəklər üçün 10-25 ml-ə bərabərdir.

Keyfiyyətli qida kimi bəzi müəlliflər təzə balıq tullantıları ilə (50%) düyünü (50%), bəziləri soya, yonca unu və qarğıdalını, digərləri isə həm cavan, həm də iri fərdlər üçün qarğıdalı, soya unu və balıq ununu məsləhət görürlər.

Cədvəl 7

Cücalərin böyümə dövründə gün ərzində tələb olunan yemin miqdarı (1 fərd üçün qramla)

<i>Quşların sayı</i>	<i>Yumurtalıq</i>	<i>Ətlik</i>
0-1	3,5	4,0

4-2	6,5	7,0
2-3	13,5	12,5
3-4	14,5	14,5
4-5	15,0	15,5
5-6	16,5	16,0
6-7	17,0	16,0
7-8	17,5	16,5
8-9	18,0	16,5
10 gündən sonra	22,0	23,5

Səhiyyə nöqtəyi nəzərindən götürüldükdə hər bir insanın yumurta məhsuluna olan tələbatını 3-4 bildirçin yumurtası yüksək səviyyədə ödəyə bilər.

Hal-hazırda bildirçin əti və yumurtası yüksək keyfiyyətli ərzaq məhsulları kimi ABŞ, Yaponiya, Almaniya, İngiltərə, İtaliya, Polşa və digər ölkələrdə geniş surətdə istehsal və istehlak edilməkdədir.

BİLDİRÇİNÇİLİKDƏ TƏSADÜF OLUNAN XƏSTƏLİKLƏR QEYRİ-İNFeksiON XƏSTƏLİKLƏR

Dərinin iltihabı, zədələnməsi, travmalar, quşların bir-biri ilə döyüşməsi zamanı yaranır. Belə xəstəliklər adətən çətin sağalır, çünki quş zədələnmiş yeri tez-tez dimdikləyir, bu da yaranın hər dəfə təzələnməsinə gətirib çıxarır.

Xırda yaraları dəmir xloridlə, yodla dezinfeksiya edirlər. Sintomissin emulsiyasından istifadə etmək çox gözəl nəticə verir. Dərinin iltihabı – zamanı dəri qızarır, bərkiyir, qəhvəyi yaxud sarımtıl qabıqla örtülür. Dəri xəstəliklərini müalicə etmək üçün antibiotiklərdən və antiallergik preparatlardan istifadə olunur.

Qoturluq – Quşlarda ən geniş yayılmış xəstəlikdir. Dərinin müxtəlif yerləri xəstələnmə bilər. Bozumluq ağ əhəngə bənzər rəngdə

dəri üzərində müxtəlif sahələrdə qoturluq yaranır. Buna qarşı mübarizə aparmaq üçün yakutin və mikotektan emulsiyalarından istifadə olunur.

Şişlər – Quşların döş hissəsində və bəzən də digər hissələrdə yumşaq, bəzən isə azca bərk toxumalar yaranır. Əvvəllər quşlara o qədər də pis təsir etmir. Bəzən isə daxili orqanlara mexaniki təsir edir. Bu şişlərin əmələ gəlmə mexanizmi dəqiq məlum deyildir.

Emfizema – Bu xəstəlikdə quşların bədəninin müxtəlif yerlərində hava qabarcıqları yaranır. Quş iştahadan düşür, azhərəkətli olur, çətin nəfəs alır. Belə hava ilə dolu şişləri deşmək və oradan havanı çıxarmaq məqsədəuyğundur.

Parez və iflic – Ətraflar iflic olur, quş ayaq üstə qala bilmir. Çox vaxt onlarda ətrafların barmaqları yığılır, dırnaqlar arxaya çevrilir. İfliclər çox vaxt apatiyaya, iştahanın azalmasına, mədə-bağırsağ pozuntuluğu ilə müşayiət olunur. İflicin yaranma mexanizmi dəqiq məlum deyildir. Güman edilir ki, mərkəzi sinir sisteminin pozulması nəticəsində yaranır. Müalicəsi uzunmüddətlidir, kortizon və B qrupu vitainləri ilə müalicə olunur.

Zökəm – Burun boşluğunun selikli qişasının iltihabı nəticəsində zökəm baş verir. Quşlar asqırır və burunlarından su axır. Belə quşlarda tənəffüs çətinləşir, açıq şəkildə xırıltı eşidilir, nəticədə apatiya yaranır, iştaha pozulur, quşlar arıqlayır. Bu xəstəliyin əmələ gəlməsinin səbəbi quşlara soyuqdəyməsi və otaqda temperaturun aşağı olmasıdır.

Hər şeydən əvvəl bu xəstəliyi yaradan səbəblər aradan qaldırılmalıdır. Xəstəlikləri aradan qaldırmaq üçün antibiotiklərdən – streptomisin və tetrasiklin istifadə olunur.

Tənəffüs orqanlarının gənə xəstəlikləri

Tənəffüs boruları (traxeyalar və bronxlar) xüsusi növ gənələrlə yoluxduqda quşlarda öskürək və tənəffüsün pozulması, arıqlama baş verir, güclü yoluxmada isə hətta ölüm halları baş verir.

Tənəffüs yollarının gənə xəstəliklərini 5%-li melatin dustu ilə müalicə edirlər. Bu məhlul quşların lələklərinə sürtülür (5 dəq müddətində). Müalicə 1 neçə dəfə təkrar olunur, yerləri də tez-tez

təmizlənilir və xloraminlə dezinfeksiya olunur. Tövlələri dezinfeksiya etmək üçün azamat maddəsindən istifadə olunur. Əsasən 3-5%-li məhlul hazırlanır. 1 m² sahəsinin işlənməsinə 200-400 ml məhlul tələb olunur. 18-20 gündən sonra 2-ci dəfə dərmanlanır. Ektoparazitlərdən (bədənin üzərində olan parazitlərdən) quşların təmizlənməsi üçün torpaq vannalar qoyulur ki, onun da içərisinə kükürd tozu əlavə olunur. Belə vannalarda quşlar çimərək gənələrdən, bitlərdən, birələrdən, pərquyeyənlərdən və s. azad olur.

Ağız boşluğunun və udlağın iltihabı

Quşların ağız boşluğunda və udlaqda qırmızılıq yaranır, nəticədə udma aktı pozulur. Stomatit zamanı orqanizmin müdafiə qabiliyyəti pozulur, qidalanma zəifləyir və quşlar ölür. Müalicə məqsədi ilə kortizon, antibiotiklər və vitaminlərdən istifadə olunur.

Qactroenterit – Mədənin və bağırsağın iltihabı nəticəsində bağırsaqların peristaltikası pozulur, divarları zədələnir və plevroperitonit yaranır. Bunun nəticəsində qida hərəkət edə bilmir, qara ciyər zədələnir, böyrəklər fəaliyyətdən düşür. Bu xəstəlik əksər hallarda yararsız qidanın qəbul edilməsi nəticəsində yaranır. Bəzən quşlar uzun müddət qidasız qaldıqda lazımsız şeyləri udurlar ki, bu da gastroenteritin yaranmasına səbəb olur.

Əzələvi mədənin atrofiyası. Rasionda dənli yemin olmaması nəticəsində yaranır. Bunun nəticəsində mədənin hərəkəti zəifləyir və afrofiyaya uğrayır. Quşlar 20-30 gün ərzində kaxeksiya, həddən artıq susuzluq nəticəsində ölürlər. Atrofiyanın nəticəsində çinədan genişlənir və qazla dolu olur.

Kutikulit – A, E vitaminlərinin çatışmaması nəticəsində yarana bilir. Bu xəstəlik nəticəsində orqanizm zəifləyir, ümumi vəziyyət pisləşir, bağırsaq pozğunluğu yaranır. Xəstəlik çox vaxt xroniki formada keçir, yaxşı qidalanma nəticəsində çox vaxt bu xəstəlik aradan qaldırılır.

Enterit – Bağırsağın çirklənməsi nəticəsində yaranır. Bağırsağın iltihabı və çirklənməsi müxtəlif səbəblərdən ola bilər. Əsasən viruslar

və bakteriyalar tərəfindən törədilir. Enteritin yaranmasında koksidiyoz, askaridoz və s. parazitər xəstəliklərin törədiciyəri də mühüm rol oynayır. Sarımsaq və soğanla qidalandırmaq, marqanesli su vermək faydalıdır.

Kloasit – Düz bağırsaq quşlarda çox qısadır və kloakaya açılır. Düz bağırsağın iltihabı həzm olunmamış qida hesabına baş verir. Kloasit yumurta qoymanın gecikməsi hesabına da baş verə bilər.

Anemiya – Qan soran həşəratların qanı sorması, eləcə də qara ciyərin və sümük iliynin xəstələnməsi nəticəsində yarana bilər. Xroniki anemiya B qrupu vitaminlərinin, xüsusən B₁ vitamini və E vitaminin çatışmaması nəticəsində də yarana bilər. Xəstəliyin səbəbini müəyyənleşdirdikdən sonra antibiotiklərdən, vitaminlərdən və tərkibində dəmir olan dərman preparatlarından istifadə etmək məqsədəuyğundur. İçməli suya kalsium xlorid əlavə olunur.

Hepatit – qara ciyərin iltihabı. Qara ciyər maddələr mübadiləsində böyük rol oynayır və toksinləri zərərsizleşdirir. O müxtəlif infeksiyalar zamanı zədələnir. Çox hallarda qara ciyərin iltihabı nəticəsində bağırsaq pozğunluğu da yaranır. Qara ciyərin şişməsi nəticəsində qarın boşluğuna su dolur və qarın şişir. Güclü hepatit zamanı quşlar məhv olur. Müalicəsi antibiotiklərlə, antiparazitər preparatlarla aparılır, glükozadan və vitaminlərdən, xüsusən B qrupu vitaminləri və C vitamini tətbiq olunur.

Böyrək iltihabı – Bağırsaq pozğunluğuna və orqanizmdə ümumi pozğunluqlara səbəb olur. Xroniki iltihab nəticəsində apatiya, iştahanın pozulması baş verir. Susuzluq yüksək olur. Ağır hallarda müalicə səmərəsiz olur, lakin yüngül formalarda A və C vitaminlərindən istifadə olunur.

Yumurtanın ləngiməsi. Yumurta vaxtında qoyulmadıqda yumurtanın ləngiməsi baş verir ki, bu da müxtəlif səbəblərdən yarana bilər. Qidanın az olması və qidada vitaminin çatışmaması nəticəsində, soyuqdəymə, yekə yumurta olması və yaxud yumşaq qabıqlı yumurtanın olması da yumurtanın ləngiməsinə səbəb ola bilər. Yumurta borularındakı dəyişikliklər, iltihabi proseslər də yumurtanın ləngiməsinə səbəb ola bilər.

Maddələr mübadiləsinin pozulması. Maddələr mübadiləsinin

pozulması hipovitaminoz – yəni hər hansı bir vitaminin çatışmaması nəticəsində, yaxud da proteinin az və çox olması nəticəsində yaranır. Xəstəliyin tipik əlamətləri ayaqlarda taqətsizlik, arıqlama, yeriyədə ləngər vurma halları baş verir. Bəzi fərdlərdə konyuktivit baş verir ki, bu da A hipovitaminozunun əsas əlamətlərindəndir.

Profilaktika məqsədi ilə quşlara vitamin A və karotinlə zəngin yem verilməlidir. Ot ununu rasiona 8-12%-lə daxil etdikdə bu xəstəliyin qarşısı alınır.

D hipovitaminozu. Bu xəstəliyin xarakterik əlaməti sümük əmələgəlmə prosesinin pozulmasıdır. İnkişaf etməkdə olan orqanizmdə bu zaman raxit xəstəliyi yaranır, yetkin fərdlərdə isə bu asteomalyasiya xəstəliyi adlanır. Bu xəstəlikdə yetkin fərdlərin dimdikləri yumşalır, bəzən əyilir, piqmentləşmə pozulur və lələkəmələgəlmə prosesi zəifləyir. D vitaminini yemə daxil etdikdə avitaminoz aradan qalxır.

E hipovitaminozu. Bu vitamin çatışmadıqda 20-40 günlük fərdlərdə hərəkətin koordinasiyası pozulur, zəiflik və qıc olma baş verir. Quşları azca cücərmiş dənə qidalandırdıqda bu xəstəlik, demək olar ki, baş vermir.

K hipovitaminozu. Hipovitaminoz zamanı **iştaha pozulur, dəri çox quru olur, sarılıq yaranır, əzələlərdə qansızma baş verir.** K vitamini yaşıl yemdə – xüsusən yoncada, gicitkanda və həmçinin də ot ununda daha çoxdur.

B₁ hipovitaminozu. Ətraflar zəifləyir, arıqlama baş verir, bəzən qıc olma və bağırsağ pozğunluğu yaranır. Ətraflar getdikcə zəifləyir, yerimək çətinləşir. Hipovitaminoz zamanı quşlara daha çox süd kəsmiyi, süd, balıq, və sümük unu vermək lazımdır. Göyərtidə və ot ununda B₁ vitamini daha çoxdur. Profilaktika məqsədilə quşların yemində 4-5% quru halda maya qarışdırılır.

B₂ hipovitaminozu. Quşlarda inkişaf dinamikası pozulur, lələkləmə prosesi zəifləyir. Quşlar zəifləyir, bəzən də bağırsağ pozğunluğu yaranır. B₂ vitamini gicirtkan və ot ununda, yaşıl göyərtidə, cücərmiş dəndə daha çoxdur.

NIASİN çatışmazlığı. Bu zaman quşların oynaqlarında şişkinlik yaranır, burun boşluqlarının iltihabı baş verir, lələkəmələ

gəlmə prosesi pozulur və bağırsaq pozğunluğu yaranır. Büğda yeminin 100 q-da 125-400 mq, kökdə – 14 mq, düyü xırdasında 966 mq, ətdə isə 100-200 mq olur. Qarğıdalı yemində niasin birləşmə formasında olur, məhz buna görə də xalis qarğıdalı yemi ilə qidalandırdıqda xəstəlik yaranır.

Biotin çatışmamazlığı. Biotin çatışmamazlığından yaranan dermatit ətraflarda, başda, dimdiyin güncələrində yaranır. Quş çox çətinliklə hərəkət edir. Ot ununda, balıq və ət-sümük ununda biotin daha çoxdur.

Pantoten turşusunun çatışmamazlığı. Boyatma zəifləyir, dimdiyin künclərində dərinin iltihabı baş verir. Bu turşuya olan tələbatı ödəmək üçün qida antibiotikləri, biovit, biovitin daxil etmək lazımdır ki, bunlar da B qrupu vitaminlərini parçalanmaqdan qoruyur.

Piridoksin çatışmamazlığı. Qidada piridoksin çatışmadıqda quşlarda ümumi zəiflik yaranır, qanadlar sallanır, inkişaf zəifləyir, lələklərin formalaşması pozulur. Bir qədər sonra sinir pozğunluğu yaranır, ifliclər baş verir, quşlar yıxılır (yana və yaxud arxası üstə). Bu xəstəliyin baş verməməsi üçün quşlara heyvani yemlər, cücərdilmiş dən daha çox verilməlidir.

B₁₂ çatışmamazlığı. Yumurta qoyma qabiliyyəti kəskin azalır, qidalanma pozulur B₁₂ vitamini ilə balıq unu və ət-sümük unu daha zəngindir.

Makro və mikroelementlərin çatışmamazlığı. Quşların inkişafı və yumurta əmələ gəlmə dövründə bu elementlərə tələbat xeyli çoxalır. Natrium, xlor, kalium, manqan, sink, mis, kalsium və sairəni quşlara premiks (mikroelementlərin premiksi) şəklində verilir.

Podaqra – qapalı yerlərdə saxlanan quşlarda baş verir, daxili orqanlar zədələnir. Quşlara həddən artıq heyvani yemlər verdikdə bu xəstəlik baş verir. Ətraflarda padaqra olduqda oynaqlar şişir, quşlar axsıyır. Profilaktika məqsədilə yonca və soya unu verilir.

Xörək duzu ilə zəhərlənmə. Yemdə 0,5%-dən çox xörək duzu olduqda zəhərlənmə baş verir. Bu zaman bağırsaq pozğunluğu yaranır, kəkil və baş qaralır, quşlar çox zəifləyir. Məhz buna görə də quşların yeminə normadan artıq duz qatmaq olmaz.

Kannibalizm. Quşlar çox sıx olduqda qidalanma rejimi

pozulduqda, yerləri həddən artıq işıqlandırıldıqda kannibalizm baş verir. Quşlar biri-birinin başını, boynunu, quyruğunu və s. yerləri dimdikləyir, yeməyə başlayırlar. Belə quşlar ümumi dəstədən ayrılıb sağaldırılmalıdır.

VİRUS MƏNŞƏLİ VƏ PARAZİTAR XƏSTƏLİKLƏR

Bu xəstəliklərə infeksiyon laringotraxeit, çiçək (ocna), xolera (pseudocuma), leykoz, marek xəstəliyi daxildir.

İnfeksiyon laringotraxeit. Bu xəstəliyin inkubasiya dövrü 6-10 gündür. Kəskin, xroniki formaları mövcuddur. Kəskin formada quşlarda traxeyaların iltihabı baş verir, bu da tənəffüsün pozulmasına səbəb olur. Ölüm faizi çox yüksək olur (50%), salamat qalan fərdlərdə yumurta qoyma qabiliyyəti 50-60% azalır. Xronik formada ölüm faizi çox da yüksək olmur, lakin quşlara zərər dəyir.

Çiçək – Xəstəliyin müddəti 3-4 həftədir. Bu xəstəlik zamanı yumurtaqoyma qabiliyyəti kəskin azalır. Qida borusu, dərinin selikli qişasında difterik iltihab nəticəsində quşlar boğulur və ölür. Xəstə fərdlərin bədəninin lələksiz hissəsində yaralar yaranır ki, bunları da yodlu serinli məhlulla işləmək lazımdır. Bu xəstəliyə qarşı profilaktika məqsədilə peyvənd vurulur.

Yalançı vəba (Pseudocuma). Xəstə quş hərəkətsiz olur, xarici qıcıqlandırıcılara qarşı cavab vermir, başın dərisi göy rəngdə olur, quşların zılı (nəcisi) yaşıl yaxud sarı rəngdə, hətta qanlı olur. Bəzən bu xəstəlikdə hətta boğulma halları da olur. Adətən yetkin quşlarda bu xəstəlik özünü göstərmir, lakin cücelərdə çox kəskin formada ortaya çıxır. Məhz buna görə də şübhə yarandıqda dəqiqliklə xəstəlik müəyyənləşdirilməlidir.

Marek xəstəliyi. İnkubasiya dövrü 2-16 həftəyə qədərdir. Quşlarda birtərəfli iflic yaranır, ətraflarda, qanadlarda, boyun və kloakada parez baş verir, quşların hərəkət qabiliyyəti pisləşir, bəzən tamamilə iflic baş verir. Ölüm% 10-dur, kəskin formada 50% ölüm baş verir.

Ornitoz – Virus mənşəlidir, bütün quşlar, o cümlədən də insanlar da bu xəstəliyə tutulur. Əksər hallarda bu xəstəlik gizli

formada keçir. Xəstə quşlar yuxulu olur, lələkləri pırpızlaşır və çirkli olur.

Mikoplazmoz – İnkubasiya dövrü 4-6 həftədən 14 həftəyə qədərdir. Yuxarı tənəffüs orqanlarının xəstələnməsi nəticəsində yumurta qoyma qabiliyyəti kəskin azalır, quşlarla depressiya yaranır və ölüm baş verir. Bu xəstəliyə qarşı profilaktika məqsədilə tilan və eritromisin antibiotikləri verilir.

Pasterellez. İnkubasiya müddəti 24 saatdan 9 günə qədərdir. Xəstəliyin kəskin formasında quşlarda başın dərisi göyərir və bağırsağ pozğunluğu yaranır. Xroniki formada xəstəlik yavaş-yavaş inkişaf edir. Bu xəstəliyə qarşı antibiotiklərdən, sulfanilamid preparatlarından istifadə olunur.

Koliinfeksiya. Xəstə quşlarda zəiflik, tənəffüsün pozulması baş verir. Lələklər parlaqlığını itirir, bulanıq olur. Koliinfeksiya baş verməməsi üçün sanitariya tədbirlərə əməl olunmalıdır, kombikorma (qarışıq yem) patogen mikro floradan azad olunmalıdır.

Salmonella. İnkubasiya dövrü 3-5 gün davam edir, quşlarda zəiflik, yuxululuq, hərəkətlərin pozulması, bağırsağ pozğunluğu baş verir. Xəstə quşları müayinə etdikdə anal dəliyinin ətrafında yapışmış tüklərin keçilməzlik əmələ gətirdiyi görünür. Salmonellanın ifraz etdiyi toksinlər nəticəsində quşlar zəifləyir və ölür. Yetkin quşlarda yumurta qoyma qabiliyyəti kəskin azalır və peritonit yaranır. Salmonellaya qarşı qabları 3-4%-li natrium hidooksid məhlulu ilə dezinfeksiya edirlər.

Vərəm xəstəliyi. Xəstəlik zamanı quşlarda uzun müddətli inkubasiya dövrü başlanır, xəstə quşlarda yumurta qoyma qabiliyyəti azalır, bağırsağ pozğunluğu yaranır, ətrafların iltihabı zamanı isə axsamaq əlamətləri meydana çıxır. Xəstə quşlar zılla xəstəlik yaradan mikroblar ifraz edir ki, bu da sağlam fərdlərin xəstələnməsinə gətirib çıxarır. Xəstəlik yarandıqda belə fərdlər sürüdəndən çıxarılır.

Kokk infeksiyası. İnkubasiya dövrü 12-48 saatdır. Əsas xarakterik xüsusiyyəti dərialtı hüceyrələrin iltihabıdır. Xəstə quşlar əzgin olur, lələk çox çirkli görünür. Quşların bu xəstəliyə tutulmaması üçün periodik olaraq xloraminlə hər şey dezinfeksiya olunmalı, sonradan su ilə yuyulmalıdır.

Asperqillez. Bütün quşlarda kəskin və xroniki formada təsadüf olunur. Xəstəliyin 2 forması məlumdur: a) kəskin formada cavan fərdlərin çox yoluxması və ölməsi ilə müşayiət olunur, b) infeksiyanın gizli forması. Xəstəlik çox vaxt çirklənmiş hava vasitəsilə yoluxur, bəzən hətta cücələr inkubatorada yoluxurlar, tənəffüs yollarına asperqillezi yaradan göbələyin sporları daxil olur ki, bu da yüksək rütubət zamanı daha çox baş verir. İnkubasiya dövrü 3 həftədir. Xəstəliyin əlamətləri – zəiflik, başın, pipiyn göyərməsi, çoxlu su içilməsi və s.

Cücə çıxarılan inkubator və quşların saxlanıldığı yerlər dezinfeksiya olunur. İcməli su sistemətdə mis kuporosu ilə dezinfeksiya olunur: 1qr mis kuporosu 1 litr suda həll olunur. Tiabendozolla (0,04q 1 litr suda həll olunur) quşlar olan yerlər dezinfeksiya olunur.

Qistomonoz. Xəstəliyin törədicisi təkhüceyrəli parazitdir. Xəstə quşun zılı ilə çirklənmiş qida hesabına yoluxurlar. İnkubasiya dövrü 2-4 həftədir. Xəstəlik zamanı quşlar zəifləyir, lələklər tutqunlaşır, nəcis sarı rəngli olur, bağırsağ pozğunluğu yaranır. Bu xəstəliyi müalicə etmək üçün furazolidon verilir. Yemin 1kq-na 0,04% əlavə olunur, 2 həftə ərzində verilir.

Qeksametiariiz. Əksərən cavan quşlar yoluxur. 10 günlük cücələr xəstələnir, nəcis sulu olur, xəstə quşlar arıqlayır və tezliklə ölür. Xəstəliyin müddəti 8 gündür. Yemin və suyun zılla çirklənməsinə yol vermək olmaz, bu xəstəliyin yayılmasına səbəb olur.

Koksidioz (eymerioz). Hüceyrədaxili parazitlər olub, bağırsağın divarlarında çoxalırlar. Quşun bədəninin müqavimətindən və parazitlərin miqdarından asılı olaraq quşlar zəifləyir, inkişafdan qalır. Əsas əlaməti bağırsağ pozğunluğu, qanlı zılın olmasıdır. Ölmüş quşların bağırsağı qanla dolmuş olur.

Müalicə sulfamid preparatları və xüsusi koksidiostatik preparatlarla aparılır. Quşlar saxlanan yerlər dezinfeksiya olunur.

Askaridoz. Quşların bağırsağında parazitlik edən yumru qurddur. Yaşlı quşlar askaridlərlə zəif yoluxur. Cücələr yoluxmadan 10-14 gün sonra arıqlayır, pipikləri solğunlaşır, həzm pozulur, qanadları

sallanır və məhv olurlar. Askaridioza qarşı piperazin, fenotiazin, tramizol və s. preparatlar tətbiq edilir.

Heterakidoz. Quşların kor bağırsağ çıxıntılarında yaşayan qurddur. Xəstə quşların qanadları pırpızlaşır, ishal baş verir, pipik və gözün selikli qişası solğunlaşır. Askaridiazun müalicəsində tətbiq edilən preparatlar işlədilir.

Sinqamoz. Xəstəliyin törədiciyi tənəffüs yollarının selikli qişasına yapışaraq parazitlik edən qurdlardır. Xəstə quşlar xırıltılı səs çıxarır, zəifləyir, arıqlayır, gözlərini qapayıb vaxtaşırı başlarını qabağa və yuxarı hərəkət etdirirlər, dimdiklərini aralayaraq hava alırlar. Müalicə məqsədilə yodun suda məhlulundan istifadə edirlər.

D Ö R M A N P R E P A R A T L A R I

Akvital-xinoin (A vitamini) su ilə verilir: 1ml akvital 20 ml suda həll olunur, belə su quşlara 1 həftə ərzində verilir: Bu maddə maddələr mübadiləsini normallaşdırır və bədəni möhkəmləndirir. Bədəni infeksiyon xəstəliklərə qarşı möhkəmləndirir.

Tetrasiklin – antibiotik olub, geniş təsirə malikdir. Mikoplazma, koksidiyoz, salmonella əleyhinə tətbiq olunur, quşların diri çəkisinin 1 kq-na 20 mq olmaqla gün ərzində 2 dəfə verilir. Müalicə 7 gün davam etdirilir.

Oksitetrasiklin – antibiotikdir, koksidiyoz, salmonella, mikoplazmoz, pasterrellez zamanı, həmçinin müxtəlif bağırsağ pozğunluğu zamanı verilir. 6-10 mq 1 kq yemə qatılaraq verilir.

Biomisin – antibiotikdir, qeyri-infeksiyon mədə-bağırsağ xəstəliklərində, eləcə də salmonella, kolibakterioz, streptokokkoz zamanı tətbiq olunur. Gündə 2 dəfə 3-7 gün ərzində 40 mq/kq dozada yemlə verilir.

Biovetin – yemlə 200 mq/kq miqdarında cavan quşlara verilir, onların inkişaf və böyüməsini stimullaşdırır.

Streptomisin – geniş təsirə malikdir, yoluxucu zökəm, pasterrellez, ciyərlərin, traxeyaların və hava borularının iltihabı zamanı tətbiq olunur: 50 min.vahid 1 kq-a nəzərdə tutulur.

Eritromisin – Tənəffüs borularının mikroflorasına aktiv təsir göstərir, ona görə də respirator xəstəliklərdə geniş tətbiq olunur. Yemlə 20 min vahid (20 mq) quşun 1 kq çəkisinə nəzərdə tutulur.

Nistatin – antibiotikdir, göbələk xəstəliklərinə qarşı 25-50 mq olmaqla verilir, müalicə 6-10 gün aparılır. Dəri xəstəlikləri zamanı vazelinlə qarışdırılaraq tətbiq olunur.

Furazolidon – Əksər mədə-bağırsaq xəstəliklərində, trexomonad, koksioloz, salmonella, kolibakterilər əleyhinə tətbiq olunur. Quşun 1 kq diri çəkisinə 3-4 mq olmaqla yemlə verilir. Müalicə 5-6 gün davam etdirilir.

Firidin – askaridoz zamanı tətbiq olunur. Askaridi məhv etmir, lakin bağırsaqdan qovub çıxarar. Preparatın 0,1%-i yemlə qarışdırılaraq 4 gün ərzində quşlara verilir. Salmonella əleyhinə də müsbət təsir göstərir.

Furasillin – sulu məhlulu tətbiq olunur, bir çox mikroblara qarşı effektivdir, lakin çox toksiki maddədir.

Sulfadimezin – stafilokoklar, bağırsaq çöpləri, salmanella, koksidioz zamanı tətbiq olunur. Yemlə 50 mq/kq verilir. 3-5 gün müalicə aparılır. Koksidiyo zamanı yemə 0,1-0,2% daxil edilir.

Utazol – mədə-bağırsaq xəstəliklərində tətbiq olunur (salmonella, kolibakterioz, streptokokkoz) 50 mq/kq normada yemə qatılır, müalicə 3-5 gün aparılır.

Mis-kuporosu – 0,1-0,15%-li məhlulu müxtəlif bağırsaq parazitlərinə qarşı, asperqilliz və digər göbələk xəstəliklərinə qarşı effektivdir.

Monenzin – Koksidioza qarşı yemin 0,01%-i miqdarında 5 gün ərzində verilir.

Klopidol – koksidioza qarşı yemin 0,05%-i miqdarında 3-5 gün ərzində verilir.

Larbek – koksidioza qarşı yemin 0,05%-i miqdarında 5 gün ərzində verilir.

Piperazin – Askaridioza və heterakidoza qarşı işlədilir. 1 litr su da 5 q həll olunur, az-az 2 gün ərzində verilir.

Fenotiasin – Askaridioza və heretokidoza qarşı hər kq diri çəkiyə görə 2,5-3 q yemlə qarışdırılıb verilir.

Yodun suda məhlulu. Sinqamoz xəstəliyinə qarşı işlədilir. 1 q yod və ya 1,5 q kalium-yodat 50 ml suda həll edilib quşun ağzına tökülür (1-2 ml həcmində).

Balıq yağı – ağ toz halında maddə olub, suda yaxşı həll olur. Balığın və digər dəniz heyvanlarının qara ciyərlərindən alınır. 1 q yağda 350 vahid vitamin A və 50 vahid vitamin D olur. Cavan quşların böyüməsinə, bədənin möhkəmlənməsinə səbəb olur, 10 gün ərzində verilir.

Trivitamin – hipovitaminoz zamanı tətbiq olunur. Buna A vitamininin konsentratı da deyilir. 10-15 gün tətbiq olunur.

Kalsiferol (vitamin D) – raxit əleyhinə təsir edir. Xüsusən inkişaf edən və böyüyən orqanizm üçün daha effektivdir. Bu vitamin müxtəlif formalarda olur: D₃ vitamini – videin; D₂ vitamininin isə ya spirtdə, yaxud da yağda məhlulu olur. Yemlə çox az dozada verilir: 1 baş quşa 7-10 mkq nəzərdə tutulur.

E vitamini (tokoferol) – xırda cücələrin inkişafı və quşların çoxalmasında böyük rol oynayır. Xüsusən yumurtalardan cüce çıxarılması dövründə böyük tələbat vardır. Çıxış %-nin yüksək olması E-dən asılıdır. Yemlə 1 baş quşa 60-150 mkq-a qədər verilir.

K vitamini – Vikasol. Güclü ishalda, koksidiöz xəstəliyində tətbiq olunur. 100 q yemə 0,1 mq vitamin daxil edilir.

Tiamin (B₁ vitamini) – bağırsaqda yaxşı sorulur, maddələr mübadiləsində böyük rol oynayır. B₁ vitamini ilə azca cücərdilmiş dənələr (arpa, buğda) daha zəngin olur.

Riboflavin (B₂ vitamini) – Riboflavin karbohidratların, zülalların və yağların mübadiləsini tənzim edir. 100 q yemə 0,3-0,4 mq tərkibində qatılmalıdır.

Piridoksin (B₆ vitamini) – bitki mənşəli qidada, balıqda, süddə, ətdə çoxdur. Quşların normal inkişafı və çoxalmasında böyük rol oynayır. 100 q yemə 0,3-0,5 mq piridoksin olmalıdır.

Nikotin turşusu (PP vitamini) – Suda pis həll olur. Xüsusən dənli yemlərdə daha çoxdur. 100 q yemə 20-40 mq qatıla bilər.

Vitamin B₁₂ – sianokobalamin – Tündqırmızı rəngli maddədir, suda asan həll olur. Qan azlığı zamanı tətbiq olunur.

Xolin – B qrupu vitaminlərinə yaxındır. Heyvani mənşəli yemdə

daha çoxdur. Aminturşuların mübadiləsində rol oynayır, böyüməni, lələkəmələgəlmə prosesini tənzim edir. Quşlara profilaktika məqsədilə 1 kq yemə 30 mq həcmində qatılaraq verilir.

Biotin – suda həll olur, qara ciyərdə, yumurta sarısında, heyvani yemlərdə daha çox olur. Vitamin çatışmadıqda inkişaf və böyümə zəifləyir. 1 kq yemə 10 mq qatıldıqda quşların təlabatı ödənilir. Göyərtidə, yonca ununda, süd məhsullarında və mayada biotin daha çoxdur.

Vitamin C – askorbin turşusu – Orqanizmin müxtəlif infeksiyon xəstəliklərə qarşı müqavimətini möhkəmləndirir. 1000 ml suya 1 q askorbin turşusu və 100 q qlükoza əlavə olunur.

Qlükoza – ürəyin fəaliyyətini tənzimləyir, ciyərin fəaliyyətini yaxşılaşdırır. Quşların zəhərlənməsində tətbiq olunur, B₁, C vitaminləri və kalsium qlukonatla bir yerdə zəhərlənməyə qarşı tətbiq olunur.

1 litr suda 50 q qlükoza, 500 mq C vitamini, 100 mq B₁ vitamini qarışdırıb quşlara verdikdə zəhərlənmə aradan götürülür.

Kalsium-qlükonat – 9-12%-ə qədər kalsiuma malikdir, zəhərlənmə zamanı tətbiq olunur.

Quşlar saxlanan yerləri dezinfeksiya etmək üçün kreolin, sönməmiş əhəng; dəmir və yaxud mis kuporosu, natrium hipoxlorid istifadə olunur. Xlorla dezinfeksiya etdikdə 4% məhlulu tətbiq olunur 1 vedrə suya (12 litr) 480 q xlor qarışdırılır. Tövlədəki ləvazimatları dezinfeksiya etmək üçün 5% dəmir kuporosundan istifadə edilir. 3-5%-li karbol turşusunun məhlulu da dezinfeksiyada tətbiq olunur.

Suyu dezinfeksiya etmək üçün marqanesdən istifadə olunur: 1 vedrə suya (12 l) 5-6 q marqanes tətbiq olunur.

İnkubatorları dezinfeksiya etmək üçün formalindən istifadə olunur, bu da formaldehidin 40% sulu məhluludur.

Bildirçinlər saxlanan yerdə gəmiricilərə qarşı mübarizə aparılmalıdır. Quşlar arasında xəstəliklərin yayılmasında gəmiricilərin rolu böyükdür.

Bildirçinlərin sağlam böyüməsi üçün təsərrüfatlarda sanitariya-gigiyena qaydalarına ciddi riayət edilməlidir. İnfeksiyon (viruslar, bakteriyalar və güvələrin törətdiyi xəstəliklər) və invazion (təkhüceyrəli

parazitlər və qurdlar, gənələr və s.) mübarizə tədbirləri əsasən üç istiqamətdə aparılır. Onlardan biri profilaktik, yəni quşların müxtəlif xəstəliklərin törədiciləri ilə yoluxmasının qarşısını almaq tədbirləridir. İkincisi quşlar yoluxduqdan sonra onları müalicə etmək tədbirləri, üçüncüsü isə vaksin vurulmasıdır.

Xəstəliklərin bildirçinlər arasında yayılmasının qarşısını almaq üçün ilk növbədə aşağıdakı sanitariya-baytarlıq tədbirləri həyata keçirilməlidir:

- yeni ferma və quşçuluq fabrikləri təşkil edildikdə damazlıq bildirçinlər xəstəliklərə görə sağlam təsərrüfatlardan götürülməlidir;
- quşların zootexniki qaydalara əsasən yemləndirilməsinə ciddi fikir verməli, yaşayış yerlərində quşların sıxlığının normadan artıq olmasına imkan verilməməlidir;
- bildirçinlərin böyüdülməsi və bəslənməsi zamanı müxtəlif yaşdan olanlar arasında əlaqə olmamalıdır;
- quş saxlanan binalar quru olmalı, nəmliyin artmasına imkan verilməməlidir;
- bəsləmə sexləri (otaqları) hər dəfə quşlar kəsilib qurtardıqdan sonra dezinfeksiya edilməlidir;
- quşların yaşayış və gəzinti yerləri, xidmət alətləri və əşyaları vaxtaşırı baytarlıq qanununda göstərilən qaydalara əsasən dezinfeksiya və deratizasiya (gəmiricilərə qarşı) edilməlidir;
- binalar, yem qabları, qəfəslər müntəzəm surətdə peyindən təmizlənməli, mümkün olduqda yuyulmalı və peyin dezinfeksiya edilib təsərrüfatdan çıxarılmalıdır;
- kliniki xəstə quşlar ayrılıb müalicə olunmalı, xəstə quşlarla təmasda olan quşlar arasında isə profilaktiki tədbirlər aparılmalıdır;
- otağın, sexin və s. quş saxlanan binanın qarşısında ağac kəpəyi və ya qalın parça qoyulmuş qab kreolin, formalin, kalium permanqanat, sönmüş və xlorlu əhəng natrium hipoxlorid və s. dezinfeksiya edici maddələrlə isladılmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. **Герцог А.Б.** Охота в иллюстрациях – Братислава: Природа, 1983-590 с.
2. **Feyzullabəyli İ.Ə.** Biznes: bazar, ticarət; marketing plan – nə nədir. Bakı, 1995, s.1-265
3. **Птицы СССР /Курообразные/.** Под.ред В.Д.Ильичева и В.Е.Флинта. – Л. Наука, 1987-528 с.
4. **Пигарева М.Д., Афанасьев Г.Д.** Перепеловодство. Москва, 1989, с.1-104
5. **Рахманов А.И., Бессарабов Б.Ф.,** “Фазановые: Содержание и разведение”. Москва ВО “Агропромиздат”, 1991-174 с.
6. **Uğurlu biznesə gedən yol (Sahibkarların məlumat kitabı).** Bakı, 2000, s.154

Mündəricat

<i>Ön söz</i>	3
<i>Biznes nədir?</i>	4
<i>Bildirçinçiliyin menecmenti</i>	5
<i>Bildirçinçilik – xırda və orta təsərrüfat sahəsi kimi</i>	8
<i>Bildirçinlərin inkubasiyası</i>	12
<i>Bildirçinçilikdə təsadüf olunan xəstəliklər</i>	
<i>Qeyri-infeksiyon xəstəliklər</i>	19
<i>Virus mənşəli və parazitar xəstəliklər</i>	24
<i>Dərman preparatları</i>	28
<i>Ədəbiyyat siyahısı</i>	33